

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Naujosios ir senosios vertybės

Aš, ... , prisiekiu Viešpačiui Dievui Švenčiausioje Trejybėje vienatiniam, Jų malonybėms ponams burmistrams, tarėjams ir visai miesto visuomenei, kad vykdysiu savo pareigas ištikimai, stropiai ir nepriekaištingai, saugosiu ir gausinsiu miesto turta, kaip tiktai sugebėsiu ir pajėgsiu. Miesto ribas ir valdas pasižadu kiek galėdamas plėsti ir būti lygiai teisingas svečiams ir čionykščiams piliečiams. O jei sužinočiau apie miestui daromą žalą, prisiekiu neslėpti, Jų malonybėms burmistrams ir tarėjams pranešti ir be jų valios jokių veiksmų nesiimti. Šiuos pažadus vykdyti tenesutrukdo man nei bičiulystė, nei neapykanta, nei baimė, nei dovanos. Ir Tavoji, Viešpatie, šventa kančia man tepadeda” (1663.12.13, Miesto izdo ekonomų priesaika).

Štai ką liudija įdomus istorinis dokumentas. Kad ir tais gūdžiais, tamsiais laikais (o praėję laikai dažniausiai tokie ir atrodo, ypač žmonėms, kurie nežino istorijos) būta ir sveiko proto, ir valstybinio mąstymo. Ir garbingumo, kuris šiandieninėje politikoje jau sunkiai suvokiamas ir apibūdinamas, o neretai traktuojamas kaip silpnumas (juk net kai kurie jauni ir pažangūs šių dienų verslininkai verslo agresyvumą laiko ne tiek šios srities būtinybe, kurią sąlygoja auganti konkurencija, kiek naujojo amžiaus vertybe).

Bet ar tikrai taip yra? O kaip tada žiūrėti į „senąsias” vertybes, tarp kurių – ir garbė, ir orumas, ir teisingumas (nieko bendro neturintis su vienos prorusiškos partijos deklaruojama „tvarka”, kurios principai aiškiai atsinešti iš Rytų)?.. Gal šitos vertybės visai nėra senos; juk apie „naująsias” ir „senąsias” vertybes dažnai šneka žmonės, kurie apskritai neturi vertybių. Kaip ir daugelis politikų, mėgstančių kartoti frazę, kad istorija – gyvenimo mokytoja, kad turime mokytis iš istorijos, bet netaikančių to sau.

O juk šią XVII amžiaus miesto izdo ekonomų priesaiką tikrai nepakenktų perskaityti rytoj į antrą savivaldos rinkimų turą pakilsiantiems kandidatams į Lietuvos miestų merų postus. Ir netgi tiems, kurie jau pralaimėjo kovą dėl postų – žinoma, jeigu tik jiems nors šiek tiek rūpi reabilituoti visuomenės akys. Nes juk valdžios žmogus, viešas asmuo, pasiunčiantis Lietuvą (taigi supraskite – mus visus) „ant trijų raidžių”, kaip neseniai atsitiko vieno miesto merui prieš pirmojo turo rinkimus, turėtų tuo rūpintis; bent jau atsiprašyti savo rinkėjų, savo piliečių.

Taip pasielgti būtų garbinga. Deja, kai kurie politikai toki poelgį laikytų silpnumu, savo pralaimėjimu, nors pralaimėjimas yra jų puikybė, jų susireikšminimas. Ir manyti, kad rinkėjai to nemato – dar viena didelė klaida.

Renata Šerelytė

Vitas Luckus. Tbilisyje, 1981

Juodas karalius

*Sėdi juodas karalius ir žiūri į mėlyną stiklą.
Už to stiklo – naktis. O gal ir patsai jis – naktis?
Iliuzoriniuos rūmuos viskas trupu ir netikra.
Kuo vardu jo žmona – Praeitis? Dabartis? Ateitis?*

*Jau kažkas atsitiko. Jau padangė kažkur įgriūna.
Ties kažin kieno galva spengia kraupi tuštuma.
Argi verta išsaugot iliuzorinę šviesią karūną,
Jeigu juodas patsai, jeigu kraštą užpustė žiema?*

*Verkia juodas karalius. Jo ašaros karštos ir sunkios.
Kur nukrinta – atgyja išalusi žemės pluta.
Bus pavasaris – žalias, besijuokiantį veidą atsukęs,
Prie jo kojų – karaliaus galva nukirsta.*

Jonas Strielkūnas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Naujosios ir senosios vertybės • **2-as psl. Antanas Balašaitis.** Tarmių atgijimas literatūroje • **3-as psl. Gustė Bačiulytė.** Jei tik prisiminčiau, kas esu.../ **Marcelijus Martinaitis.** Rūšiuoju prisiminimus • **4-as psl. Violeta Rutkauskienė.** Konstanco suvažiavimui – 600 metų (2) • **5-as psl. Daliutė Ivanauskaitė:** „Didžiausia dovana – mums duotas laikas...” • **6-as psl. Stanislovas Abromavičius.** Rašytojui Robertui Keturakiui – 80! • **7-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** „Vytauto Osvaldo Virkau meno vizija” (3) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Verona – amžinosios meilės miestas • Akmens amžiaus žmonių buitės

Tarmių atgijimas literatūroje

Etnografinių regionų metus pradedant

ANTANAS BALAŠAITIS

Kol nebuvo nusistovėjusios bendrinės kalbos, mūsų rašytojai rašė savo tarme. Dionizas Poška, Motiejus Valančius, Simonas Daukantas – žemaitiškai, Antanas Baranuskas poemą Lietuvos gamtai „Anykščių šilėlį“ sukūrė aukštaičių anykštėnų tarme. 1904 m. atgauta lietuviška spauda įtvirtino bendrinę kalbą. Ji įsigalėjo grožinėje kūryboje.

Tačiau 4 dešimtmetyje dar būta rašytojų mėginimų atsigręžti į tarmes. Alytiškis Julius Būtėnas (1908–1999) išleido dzūkų tarme parašytų 10 novelių rinkinį „Sciklinės gonkos“ (1932). Knygelės paaiškinimuose rašytojas pasako, kad „norėta žmonių gyvenimą pavaizduoti jų šnekamąja kalba. Raštų kalboje reikia kai ko nevartoti, betgi sodiečio lūposna išprausti šlifuoti sakiniai nublunka, nejusti lankstumo ir gyvumo“.

Po kelerių metų alsėdiškis poetas Stasys Anglickis (1905–1999) išleido žemaičių rašytojų kūrybos antologiją „Žemaičiai“ (1938). Tarp keliolikos rašytojų kūrinių – tik Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės (1886–1958) žemaitiškai parašytas pasakojimas „Kažikas pasigadina“ ir paties antologijos sudarytojo įdėti trys eilėraščiai savo gimtąja tarme „Truobali pri opes“, „Mamalė“ ir „Kenstoutė“.

Prasidėjus laisvėjimo iš okupacijos sąjūdžiui ir ypač atkūrus Nepriklausomybę, pagyvėjo kultūrinis ir literatūrinis gyvenimas visoje Lietuvoje. Pradedami leisti regioniniai kultūros ir istorijos žurnalai. Pirmieji sukruto uteniškiai rašytojai Petras Panavas ir Mindaugas Stundžia – jie 1989 m. ėmė leisti Utenos kraštiečių kultūrinį žurnalą „Indraja“. Išėjo jau daugiau kaip pusšimtis jo numerių.

Po dviejų metų pasirodė Deltuvos kultūros almanachas „Eskizai“ (leidžia Ukmergės kultūros draugija). 1990 m. Panevėžyje pradėta leisti „Senvagė“. Nuo 1994 m. eina Regionų kultūrinių iniciatyvų centro leidžiamas Danutės Mukienės redaguojamas kultūros ir istorijos žurnalas „Žemaičių žemė“, jau artėjantis prie 100-ojo numerio. 1998 m. pradėta leisti šiaurės Lietuvai skirta „Žiemgala“, o 2000 m. Alytuje – dzūkų kultūros žurnalas „Dainava“. Dabar tokių regioninių žurnalų leidžiama net 15¹. Naujausias leidinys – 2013 m. Šiauliuose pasirodžiusios „Padubysio kronikos“.

Tarmiškos kūrybos daugiausia spausdinama „Žemaičių žemėje“. Žurnalo redaktorė Danutė Mukienė surinko ir išleido 40 autorių žemaitiškos poezijos rinktinę „Sava muotinu kalbo“ (1998). Šiame žemaičių eiliuotojų būryje ir kalbininko profesorius Alekso Girdenio (1937–2011) penki eilėraščiai. Viename iš jų „Sėstont (Albertou)“, primename greitas metų bėgimas ir gailimasi pralėkusių jaunystės:

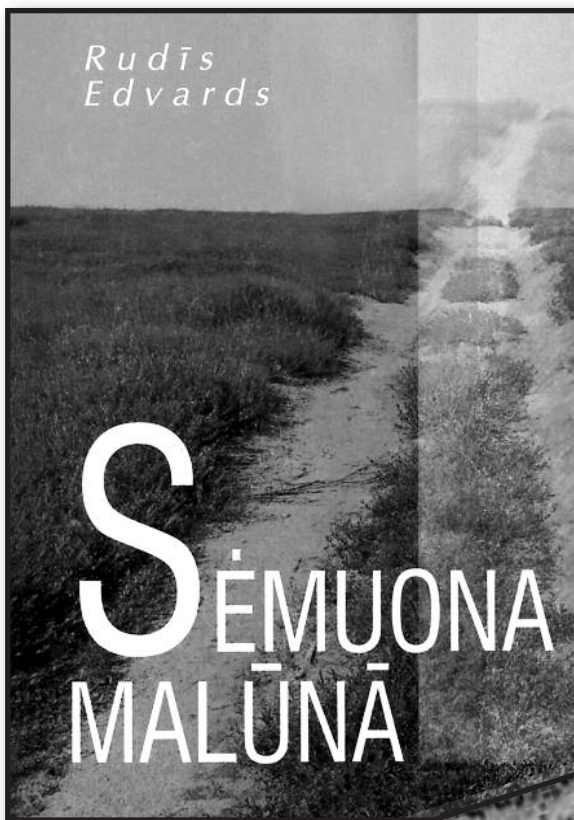
*Ruoduos, nesenė vėsą palikuom vīrā
I nulipuom muotinā nu skreita.
Jaunīstelē, dielkuo to nuvītā,
Dielkuo pralieķē ir išnikā tēik greit?*

Tarmiškų tekstų epizodiškai spausdinama ir „Dainavoje“, ir Pasvalio krašto „Šiaurietiškuose atsisėrimuose“.

Vietos po saule ieško vakarų aukštaičių šiauliškių šnektą mėginantys rašyti kūrėjai. Didesnį ar mažesnę pluoštelį jų kūrybos vis paskelbia nuo 2012 m. leidžiamas joniškiečių kalendorius „Nauji gaspadoriai – švieži kalendoriai“.

Tarmiškos kūrybos gausėja ir internete. Žemaitiškos poezijos ir prozos galima rasti svetainės „Žemaitija“ (www.samogit.lt) skyrelyje „Literatūra“. Svetainėje www.zaliazole.lt rengiami tarmiškos kūrybos konkursai. Šiais metais vyks jau aštuntasis konkursas, kaip ir nesunku numanyti, jis skiriamas Etnografinių regionų metams.

Regioninių žurnalų dėmesys tarmėms turbūt paskatino kūrėjus sava tarme leisti ir knygas. Pasižvalgykime pirmiausia po tarmiškai išleistas

prozos knygas ir knygeles. Bene pirmasis čia būtų mosėdiškis Edvardas Rudys (g. 1936 m.) – pirmosios lietuviškos knygos, išleistos Lietuvoje, Mikalojaus Daukšos Katekizmo, 400 metų sukaktį jis pasitiko apsakymų rinkiniu „Kuotrė“ (1996). Kreipimesi į mielą skaitytoją autorius prisipažįsta: „sava krašta žmuonis ė anū paprasta gyvenima nu mažū deiniū eso isimyliejės ė diel tuo nuorio, ka tēi kalbuos perlaa, kap ė patys žmuonės [...] neišnykto iš šiuo pasaulė be juokiū pedsaku“. Todėl jis ir nutaręs „užrašyti dalele tū kaima gėlomuos žmuoniū pasirokavojimu. Daugiau sė anū iš mona patėis gimtūju Muosiedė apylinkiu“. Didokoje Bernardo Aleknavičiaus fotografuotais žemaitiškais rūpintojėliais iliustruotoje knygoje – šeši apsakymai. Juose kaimiečių rūpesčiai ir vargai prieš Antrąjį pasaulinį karą ir po jo. Visko patirta neramiais pervartų metais.

Pirmas apsakymas „Oršolė“. Kokia ji: „Ana jau bova sena. Vuos bepaėjį kuojoms. Bet bažnyčė bova artėi, ė i vakarėnės pamaldas, ė sekmadėinees unt so muos liuob nuees vėsumet. Neaukšta, lygu iš gera muolė driehta, balto koskeliele apsėguobusi.“

Senutė vis darbavosi, gražiai prižiūrėjo darželį: „Kaa jau saulieta ė ramesnė dėina eesi pro šali, taa liuob i nuosi sošliauš tēik vėsuokiū gerū kvapū, ka atruodys, jau pavėrtāa i bitie e esi ilindės i pati kvietkas žėida vėdurį [...] vėsūr tū jau vėsuokiausiu spalvū, ka ne tiktaa akys apraibs, bet ė pajusi šėrdie tuoki šelta gumulieli, ė pasėruodys, ka tas pasaulis, katruo vaakščiuoji ė gyvenī, yr be vėina gala poikus ė maluonos“ (p. 6).

Ypač jautriai sukurtas apsakymas, skirtas mamos atminimui, „Išbraidytas varga jūras“. Jau pats pavadinimas atspindi apsakymo veikėjai lemtą likimą.

Po kelerių metų Edvardas Rudys išleido dar didesnį novelių ir apsakymų rinkinį „Sėmuona malūnā“ (2001). Jame taip pat vaizduojami „vingiuotė negandu draskuomė prieškarė ėr puokarė laikū žmuoniū lėkėmā“². Septyniuose kūriniuose atsispindi realistiški vaizdingi kaimiečių gyvenimo paveikslai.

Jauni, nors ir sunkiai dirbdami, mėgo dainuoti, šokti. Tas dienas gera prisiminti autoriui pasakojančiai 87 metų močiutei: „Mon ė šėndėn tēi vėsuokėi vėsuokiausėi šuokė ė šuokelė, tuos dainas –

no nebieer geresne dalīka. [...] Tėbnuorio ė šuoktė, ė dainioutė, norint jau nie kuojū nebėpavelko, jau vėsa eso sostīrosi“ (p. 113). O senatvėje dažnam noris nors mintimis sugrįžti į jaunystėje gyventas vietas, pamąstyti: „Matā, senatvė priartėn žmuogo pri žemės ė tik toukart gerā pamatā, kamė ė kāp esi žmuogos gīvenės... [...] No, ė aš, neskobiedama, žingsnelis puo žingsnelė apejau vėsas tas sava vaikīstes veitas. Ejau ė vės mislėjau aple sava praejosi gīvenima. Veizous veizous i anou kap i kuoki dīgoldagi³“ (p. 139).

Apie kaimo žmonių gyvenimą nuo smetoninių laikų iki pokario metų savo tarme pasakoja aštuoniasdešimtmetį atšventęs biologas, medžio drožėjas (išdrožęs per 400 skulptūrų) tauragniškis Romualdas Šimkūnas knygelėje „(Ne)paprastās istorijās“ (2011). Autorius prisimena ir tėviškėnų papročius: „Kiek džiaugsma būdava par ažugavas, kai tėvas razvalnykān pakinkīs arklį, in jo kaklā uždėjīs dženg s mus nuveždavā prė upės. Vakari ataidavā išvirkščiais kalniais apsvilkį gavėnai“ (p. 30). Įvairias istorijas, jaunatvės įvykius, „suvirpinusius širdies stygas“, pasakotojas baigia lyrišku atsidūsėjimu:

„Laimyngas jaučiuos, kol traukia, vylioja svajonių žemė – gimtieji Vyžia, žaliom kasom pasdabynį kalvās, tėvų žemiškieji ir amžinieji namai, paukščių giesmes, ramynančias dūšias troškulį, tų gerųjų pasilgimų, pažadintų rausvų saulėlydžių“ (p. 111).

16 pasakojimų rinkinį „Kalbėti motinos kalba“ (1996) yra išleidęs kupiškėnas rašytojas Vytautas Rudokas (1928–2006). Ištrauka iš jo atsiminimų apie Pirmąjį pasaulinį karą: „Anų korų mačiau do vaiko akim: tadū viskas atrode viškum kitėp: čia užema vokečių kareiviai, čia vėl ruskiai su barzdom, o paskum ilgom dvari įsitaise vokečiai“ (p. 62). Pasakojimai rašyti 1987 ir 1994 metais.

Vienas iš naujausių tarmiškos prozos rinkinių – ilgamečio Šiaulių gydytojo neurochirurgo Alberto Griganavičiaus gimtąja Kavarsko tarme parašyti atsiminimai „Kū ašen da atamenu“ (2012). Štai kaip vaizdingai autorius pasakoja apie savo vaikystės upę: „Kažna, ar yra kur gražesne ūpe už manųjų Švintųjų. Ana vietam tyli, ramei plaukenti, tekėdama par daug ažerų kaip ir visai prapuola, a daugiause tai srauni, veržli, verpetinga, vysadu kažna kur skūbunti, vietam tekunti par lygius laukus, vietam par gražius miškus, vietam prsgraužus terp aukštų skardžių, vietam paspuošus žaliom salom, vietam palykus sava senvagis, katrus žmones vadyna lynmarkam arba liūnais, kur ūkinikai mirkydava linus, a venam let Karalienes lūna vardū davį.“

Juliaus Būtėno pradėtą dzūkiškos prozos vagą dabar varo ir daugiau kūrėjų. Benjaminio Kondrato knygoje „Kūrėjų pėdsakai Alytaus krašte“ paminėti keli dzūkiškai rašantys literatai. Viena iš jų – mokytoja Antanina Urmanavičienė. Alytaus laikraštyje „Dainavos žodis“ ji rengia dzūkiškus puslapius, yra paskelbusi pasakojimą apie išeivį JAV verslininką Lauryną Radziukyną, 1936 m. pastatydinusį savo gimtinei Kurnėnams modernią mokyklą.

1. Apie šių žurnalų tematiką „Gimtojoje kalboje“ yra rašiusi Janina Švambarytė-Valužienė (Regionų kultūros ir istorijos žurnalai, 2013 12 12–21).

2. Cituoti Edvardo Rudžio kūrybos pavyzdžiai gerai parodo žemaičių rašybos taisyklių pokyčius. Pirmojoje knygelėje ilgieji balsiai *a* ir *e* rašomi dvigarsiais *aa*, *ee*, antrojoje – latvių pavyzdžiu su brūkšneliais *ā*, *ē*, ilgasis *i* pirmojoje knygelėje *y*, antrojoje *ī*. Prie šių pokyčių bus prisidėjusi Alekso Girdenio ir Juozo Pabrėžos parengta „Žemaičių rašyba“ (knyga 1998 m. išleido Žemaičių kultūros draugija, o jos santrauką galima rasti ir internete, šios draugijos svetainėje www.samogit.lt).

3. *Dyguldagis* – paprastoji durnaropė.

JAUNIMO PUSLAPIS

efoto.lt nuotrauka

Jei tik prisiminčiau, kas esu...

GUSTĖ BAČIULYTĖ

Dabar man liko tik prisiminti. Kai sėdžiu savo mažame butelyje Londono centre ir stebiu už lango pilantį lietų, atsimenu savo vaikystę, Lietuvą, tas kupinas tyros laimės ir nerūpestingo džiaugsmo dienas.

Kai man buvo aštuoneri, tėtis gavo darbo pasiūlymą Londone, todėl mano šeima išvyko gyventi į Angliją. Pradžioje buvo baisu, svetima šalis, svetima kalba, nė per žingsnį nesitraukiau nuo mamos. Tačiau atėjus rudeniui man teko palikti saugų mamos prieglobstį ir eiti į nepažįstamą anglišką mokyklą.

Po truputį apsipratau, susiradau draugų. Taip nepastebimai atėjo spalio pabaiga. Vieną dieną prie manęs priėjo klasės draugė ir paklausė, ar norėčiau kartu švęsti Heloviną. Tik išsproginau akis ir tylėjau. Tuomet pirmą kartą išgirdau apie tokią šventę. Tada dar atsisakiau dalyvauti Helovinė ir kitą vakarą, per Vėlines, kartu su tėvais uždegiau žvakeles už savo mirusius senelius. Tačiau jau kitą rudėnį su draugėm kaulijom saldainių, o mažos žvakelės ant palangės man visai išgaravo iš galvos.

Kitas lietuviškas paprotys, kurį praradau, buvo Šventų Kūčių šventimas. Pamenu, kaip padariau visoms draugėms „nagučius“, ant jų išrai-

čiau: „Nekišk nagučių iki Kūčių, jei ikiši, sena ragana pavirsi.“ O į vidų įdėjau saldainių ir atviruką. Tačiau draugės tik nustebusios vartė „nagučius“ rankose ir klausinėjo, ką su jais daryti. Kūčių dieną man paskambino draugė ir paklausė, gal noriu eiti į šokius. Pasakiau, kad negaliu, nes juk Kūčios. Iš ragelio sklido tylus klausimas, todėl su didžiausia nuostaba turėjau paaiškinti, kas yra Šventos Kūčios. Tą žiemą jos buvo nykios. Paprastai susirinkdavo kone pusė giminės, o dabar... trys žmonės. Kitąmet, sužinojusi, kad nė viena mano draugė nesilaiko pasninko, atsisakiau ir aš. O dar kitą gruodį, vos paragavusi kelių patiekalų, išlėkiau į šokius, palikdama tėvus vienus.

Po Kūčių atėjo Užgavėnių eilė. Pirmais metais Londone buvome pasiruošę kaip reikiant atšvęsti. Tėtis mums trims padarė tikrai puikias kaukes. Pamenu, kaip buvome nuširdžiai nustebę ir nusivylę, kai sužinojome, jog Anglijoje niekas Užgavėnių nešvenčia. Ir jei to nori tik trys žmonės, vargu ar galėtume uždegti Morę Londono centre...

Toliau keitėsi ir Velykų papročiai. Mane taip sužavėjo idėja, jog anglų vaikai valgo šokoladinius kiaušinius, kad užiau tėvams ausis tol, kol jie galiausiai nusileido ir pradėjo man pirkti šokoladukus. Patys tėvai, kaip ir Lietuvoje, kiaušinius margino žolelėmis, o po to skutinėjo, tačiau aš prie jų daugiau nebeprisidėjau.

Bene labiausiai buvo gaila Joninių. Kai prisimenu Lietuvoje kūrentus didžiulius laužus, kvapnius gėlių vainikus bei paparčio žiedo ieškojimą, neretai nubraukiu ašarą nuo skruosto. Anglijoje per Rasas buvau pradėjusi pinti vainiką, tačiau kai draugės paklausė, ką čia darau, prisiminiau, jog čia ne Lietuva ir palikusi mažytį Londono žolynų vainikėlį nebaigtą, nusekiau paskui merginas.

Po truputį augau, nė nespėjau apsidairyti, kaip baigiau mokyklą, įstojau į universitetą, pradėjau dirbti, ištekėjau. Didžiulis smūgis buvo tėvų mirtis, tada nustojau kalbėti lietuviškai.

Kai susilaukėm su vyru vaikų, norėjau jiems parodyti savo gimtinės papročius, papasakoti, ką reiškia įvairūs raštai ant velykinių kiaušinių, tačiau tuomet su širdgėla suvokiau, kad aš nieko nebepamenu. Mano sieloje atsirado neužpildoma tuštuma. Anglai manęs niekada nelaikys savo tautiete, aš esu lietuvė. Tačiau kokia aš lietuvė? Nebemoku kalbos, nebežinau tradicijų ir dabar, palaidojusi vyrą, vaikus išleidusi į platųjį pasaulį ir stebėdama už lango siaučiantį lietų, tegaliu miglotai prisiminti... Prisiminti Lietuvą, savo spindinčią vaikystę, kaitrius Joninių laužus – kaip man buvo gera... Ir su širdgėla suvokiu, kad to daugiau nebepatirsiu.

Gustė Bačiulytė – Vilniaus Valdorfo mokyklos dešimtokė. Mėgsta kurti istorijas, piešti, dainuoti, vaidinti ir sportuoti.

RŪŠIUOJU PRISIMINIMUS

Štai šitų turbūt niekam daugiau neprireiks.
Ir šitų. Jų vaizdas neryškus.
Spalvos išbluko, todėl neįmanomos kopijos.
O šituos reikės atiduot į archyvą:
priklauso jie mirusiems...
Tai pokalbių nuotrupos išgertuos senuos vyno buteliųos – juos netyčia radau tarp visokių rakandų.
Štai šituos dar perfotografuosiu (prašė laikraštis).
Atrodo, dar tiks įdėti į eilėraščių
arba juos nufilmuoti TV.
Saugoju slaptą tekstą. Po karo, kažkieno padiktuotą,
skraidydamos kregždės jį rašė danguj virš Kalnujų.
Atminty dar išliko rudeniniai laukai,

kai ištuštėdavo jie tartum salės
rinktis sugrįžusioms vėlėms.
Retkarčiais perstatinėju qsočius,
pilnus medum kvepiančių poterių –
jais gydėmės nuo pavietrių ir kosulio.
O štai šitie tinka vartoti nuo nemigos,
kankinamam sąžinės, atgailaujant,
praradus sveikatą, padeda nuo beprotybės,
nuo keršto, klastos, nuo svetimavimo.
Turiu ir tokių, kuriuos tinka maišyt su eilėraščiais,
su migdomaisiais, kava, alkoholiu bei ašarom...
Perverčiu viską, rūšioju, suraišioju
ir pavargęs ant jų užmiegu –
kaip akmuo ant Viešpaties kelio.

Marcelijus Martinaitis

Konstanco suvažiavimui – 600 metų (2)

Palikimas: seniausių Lietuvos valdovų vėliavų ir LDK delegacijos herbų atvaizdai

Vytauto herbų atvaizdai 2. U. Richentalio kronika, XV a.

VIOLETA RUTKAUSKIENĖ

Tęsinys. Pradžia 2015 m. kovo 7 d. „Kultūroje“

U. Richentalio kronikos palikimas

Richentalio kronika, kurią jis surašė vokiškai vietiniu Konstanco dialektu, pasiremdamas savo paties dienoraštiniais užrašais, buvo baigta jau po Konstanco susirinkimo ir galutinai suredaguota apie 1420-1431 metus. Deja, originali kronika, paruošta su gausiais ir spalvingais piešiniais, iki mūsų dienų neišliko. Mus pasiekė tik originalo kopijos ar net jų nuorašai, daryti jau vėlesniais metais, XV a. II pusėje. Mūsų dienas pasiekusi kronika yra žinoma iš šešiolikos išlikusių manuskriptų. Kiekvienas jų reiškia pretenzijas į pradinį originalą, tačiau paties teksto ir visos kompozicijos atžvilgiu Aulendorfo kodeksas, kuris suredaguotas prieš 1431 m., yra laikomas seniausiu.

Kiti 10–12 unikalių manuskriptų priskiriami vėlesniam 1460–1471 m. laikotarpiui. Pirmoji spausdinta Kronika išleista 1483 m. Augsburgėje su daugybe piešinių ir daugiau kaip 1 000 atvaizduotų herbų. Šiuo metu pati artimiausia rankraščio originalui kopija saugoma New Yorko Viešojoje bibliotekoje, tačiau į pirmenybę, kaip jau minėta, pretenduoja ir kiti išlikusieji rankraščiai. Šis senas ir retas XV a. rašytinis šaltinis, be New Yorko Viešosios bibliotekos, saugomas Badeno, Viurtenbergo kraštų bibliotekose, Dormštato universiteto bibliotekoje bei Konstanco Rogarsten muziejuje Vokietijoje, Prahos Nacionalinėje bibliotekoje, Insbruke – Tirolio provincijos muziejuje, Lindau Viešojoje ir Ciuricho centrinėje bibliotekose, taip pat Vienoje – Austrijos Nacionalinėje bei Hercogo Augusto bibliotekose. 1483 m. Augsburgėje leista spaudinį saugo Bavarijos valstybinė (BSB) ir Heidelbergo universiteto bibliotekos Vokietijoje, Kongreso Biblioteka JAV.

Tyrinėtojai, artimiau susipažinę su įvairiomis šios kronikos versijomis, visose jose pastebi nemažai skirtumų ir neatitikimų tiek teksto dėstyme, tiek piešinių įvairovėje. Kiekvienoje kronikoje rasi ką nors naujo, tai, ko nėra kitose. Todėl daryti kokias nors išvadas perskaičius ar peržvelgus tik vieną variantą nėra labai atsakinga. Daugelis čia paminėtų rankraščių yra lengvai prieinami internete, bibliotekų skaitmeninėse saugyklose. Tik reikia nepatingėti juos susirasti ir peržiūrėti. Šis gausiai iliustruotas rankraštis su daugybe įdomių detalių turi didelę kultūrinę vertę ir mūsų Lietuvai, jos istorijai, ypač heraldikos, ankstyvosios diplomatijos bei to meto Europos žmonių kultūros pažinimui, buities ir

viduramžių žmonių gyvenimo tyrinėjimui bei studijoms.

Nežinomo krašto pasiuntiniai kėlė didelį susidomėjimą

Vytautas jau 1415 m. rudenį į Konstancą pasiuntė šešiasdešimties kiek anksčiau pakrikštytų žemaičių didikų delegaciją, tačiau LDK delegacijoje galėjo būti ne tik žemaičiai, bet ir kitų vietovių didikai. Tai paliudija ir čia minimi rankraščiai. 1415 m. gruodžio 4 d. LDK pasiuntiniai buvo iškilmingai priimti Konstanco katedroje. Bajorų delegacijai vadovavo Jurgis Gedgaudas ir Jurgis Galminas, o taip pat – Vytauto sekretorius Mikalojus Sapienskis. Prie jų prisijungė Jogailos paskirtoji kelių vyskupų ir stipri Krokuvos universiteto profesorių delegacija, kuri kartu atstovavo Lietuvai, turėjo įgaliojimus kalbėti ir veikti karaliaus Jogailos bei Vytauto vardu. Šiai delegacijai vadovavo Gniezno arkivyskupas Mika-

lojus Tromba, kartu dalyvavo Krokuvos universiteto rektorius Paulius Vladimiri (Vladkovic), Andrius Laskaris bei kiti universiteto mokslo vyrai.

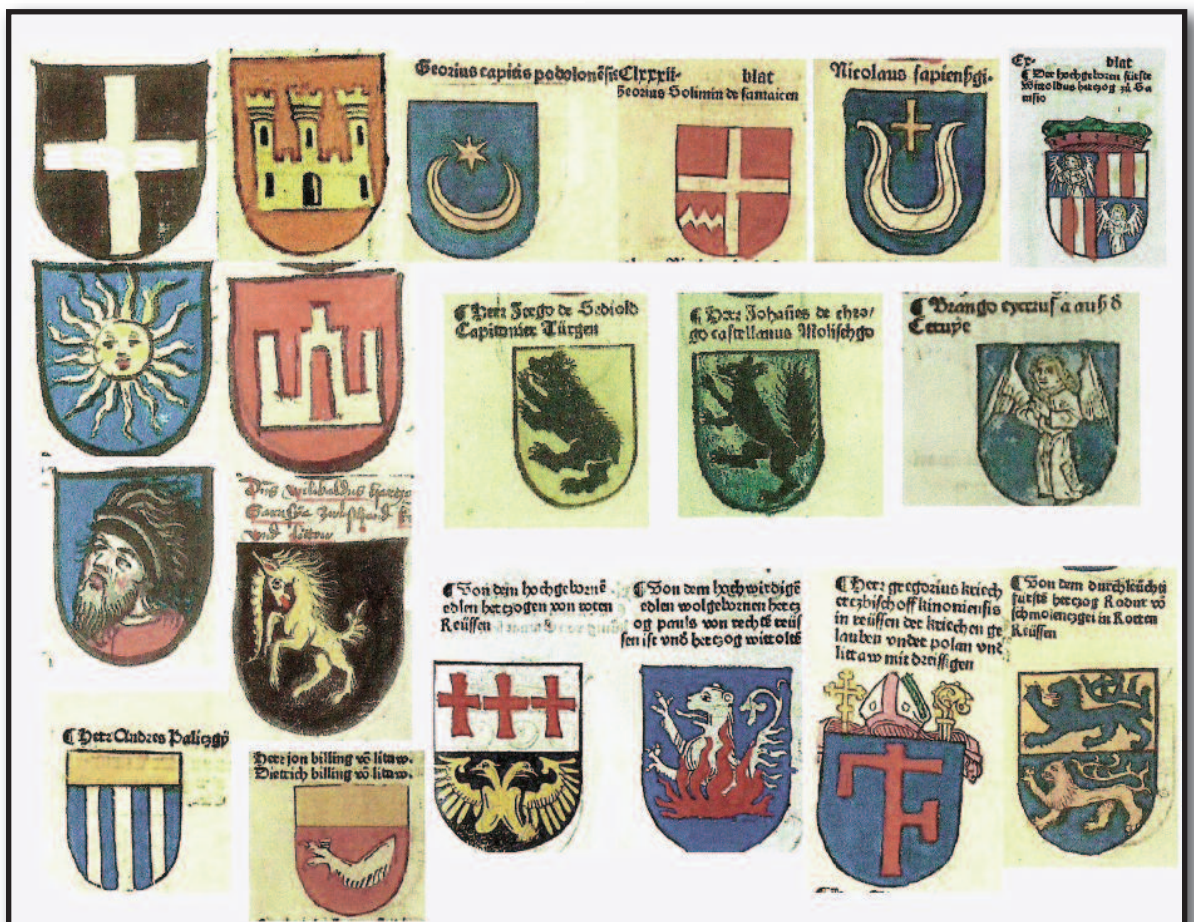
Pirmasis krikščioniškos Lietuvos ir nežinomo žemaičių krašto pasiuntinių pasirodymas Konstanco sukėlė didelį suvažiavimo dalyvių, o taip pat ir metraštininkų susidomėjimą. Ulrichas Richentalis, kuris plačiai nušvietė suvažiavimo eigą, atskirai paminėjo Vytauto, kaip Žalgirio mūšio nugalėtojo, o taip pat žemaičių delegacijos atvykimą, pažymėdamas, kad jie esą rimti, karingi, aukšto ūgio.

LDK delegacijos atstovų herbai puošė jų nuomojamų pastatų išorę.

Neatsilikio ir kiti kronikininkai, palikę įdomių žinių ir vaizdinių istorijai. Įdomu ir tai, kad U. Richentalio kronikoje paminėta lietuvių kalba kaip viena iš Europos kalbų. Taip pat užrašyta, kad Lietuvos (lietuvių) sostinė yra Vilnius, o 482 puslapyje (Kongreso bibliotekoje) nupieštas ir Vilniaus miesto riterio herbas.

Ne viena originali iliustracija atspindi Lietuvos pasiuntinių veiklą Konstanco. Kronikininkas aprašė ir paminėjo, kaip 1417 m. karalius Jogaila imperatoriui Zigmantui atsiuntęs „didelį žvėrį, kuris gyvas buvo pagautas Lietuvoje“. Iš aprašymo matyti, jog tai – Lietuvos girių stumbras. Aprašymą palydi ir piešinys, vaizduojantis tris lietuvius, vežimu vežančius nudėtą stumbrą. (Praho ir Rogarsten muziejaus bei Vokietijoje saugomų kronikų versijose). Kronika aprašo Grigorijaus Camblako, kurioje jis vadinamas „Jerg ertzbischof“, atvykimą. Kronikininkas nupasakojo G. Camblako ir jo pasiuntinių išvaizdą ir paliko nemažai piešinių, kurie atvaizduoja Vytauto pasiuntinio stačiatikių vyskupo G. Camblako ir jo bendraminčių atvykimą bei Konstanco laikytas mišias. Atskiros kronikos versijos pateikia net po kelis (3–4) piešinius. Atskirai herbyne yra ir paties G. Camblako herbo atvaizdas.

Nukelta į 8 psl.

LDK herbai, U. Richentalio kronika

Daliutė Ivanauskaitė:

„Didžiausia dovana – mums duotas laikas...”

Kažkur pasiklydusi žiema Druskininkų peizažą nudažė dulkšvomis spalvomis. Nematyti balto rogių tako, sniegu pasidabinusių eglių. Vos užšalęs ežero ledas pradeda eizėti, o purios snaigės netrukus pavirsta į šlapią sniegą. Kad žiemų čia būta kitokių – suprasi vos pažvelgęs į M. K. Čiurlionio fluorofortus, kur kruopščiai nužymėtų linijų fone iškyla apsnigti namų stogai, šerkšnu nubalinti miesto bažnyčios bokštai. „Kaip pasiilgau baltos tikros žiemos“, – rašys iš Leipcigo savo namiškiams M. K. Čiurlionis, skubąs atvykti į mielus ir išsiilgtus namus. Prie šių nostalgiskų vizijų M. K. Čiurlionio memorialiniame muziejuje mus šiandien priartina Daliutės Ivanauskaitės grafikos paroda „Laiko peizažai“. Jautrios esaties įžvalgos, platus minčių horizontai kūrinuose paskatino labiau pažinti dailininkę. Pokalbis užsimezgė jau nutilus muziejiniam šurmuliui, už lango telkiantis vakaro ūkams.

Dailininko biografiją dažnai nulemia gimtųjų namų aplinka, vaikystės įspūdžiai. M. K. Čiurlionis groja fisharmonija namelyje, gieda tėvo vadovaujamame bažnyčios chore, o popietes su pieštuku rankose leidžia prie ežero. Vakaraus mieliai klausosi motinos dainų, didingai skambančių bažnyčios varpų. Kas sąlygojo Jūsų atėjimą į meną?

Gimiau ir augau kaime, Veliuonos apylinkėse su gražiu gamtovaizdžiu ir turtinga istorija. Kaip iš kaimo trobos išėjau į kūrybines erdves, ir pati nežinau. Gal taip pat, kaip V. K. Jonynas, Antanas Mončys, Pranas Gailius, anksti pajutę kūrybos troškuli. Buvau vienas vaikas šeimoje, dienas leisdavau su seneliais, nebuvo su kuo žaisti, tai ištisas dienas piešdavau. Mokyti dailės paskatino giminės – Regina ir Juozas Balkevičiai, dažnai viešėdavę mūsų namuose. Baigusi Girkų kaimo pradinę, išvažiavau į Kauną. Alyvomis nusėtame Žaliakalnio šlaite, nuo kurio tarsi iš paukščio skrydžio atsiveria tarpukario Kauno architektūra, buvusioje Juozo Tūbelio rezidencijoje, Juozo Naujalo meno mokykloje prasi-dėjo kelionė meno taku. Ypatinga buvo šio miesto aplinka su M. K. Čiurlionio muziejumi, Jono Jurašo teatro spektakliais, Juozo Grušo istorinėmis dramomis, preciziška Gražinos Didelytės linijų grafika... Ir mano mokytojai – Česlovas Kontrimas, Algirdas Lukštas, Mečislovas Ostrauskas, Vytautas Banys – buvo nepaprasti menininkai, apdovanoti pedagogo pašaukimu. Tėviško nuoširdumo žmogus, grafikos mokytojas V. Banys tapo diplominio darbo vadovu. Jau tada supratau, jog kūrybos procesas – tai ilga kelionė, kurioje gali patirti daug džiaugsmų ir nusi-vylimų, įkvėpimo ir vilties, sutikti dešimtis savo likimo brolių ir seserų...

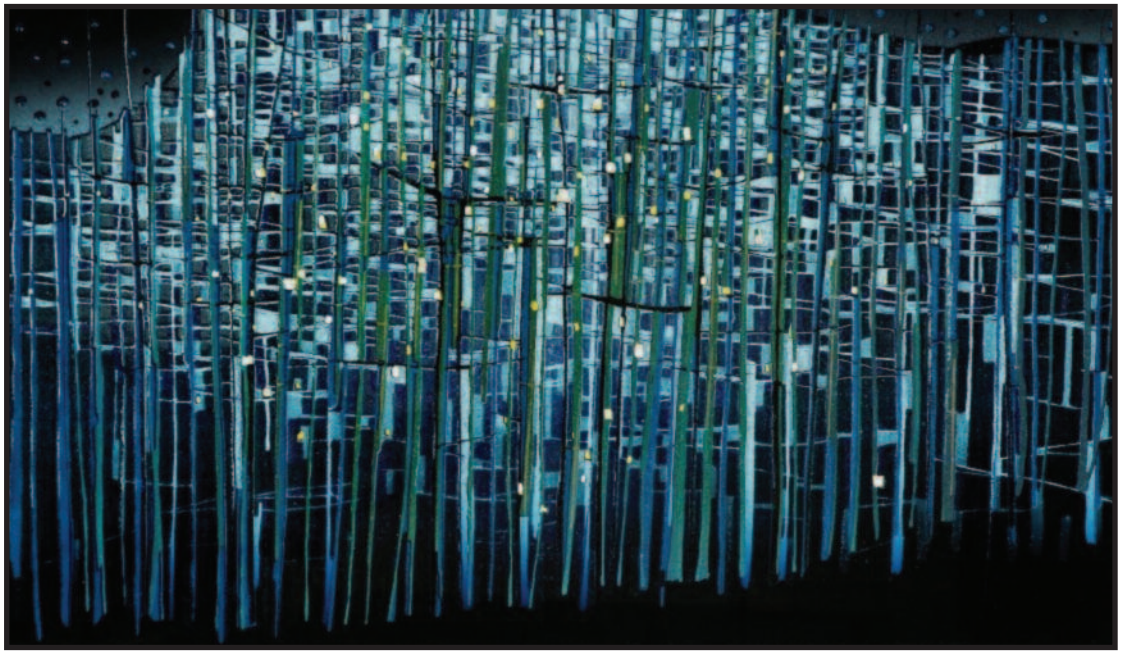
Iš mokyklos suolo 1977 m. įstojote į Lietuvos Vals-tybinį institutą Vilniuje. Įveikti konkursą į šią meno kal-vę daugumai stojančiųjų būdavo nepasiekama svajonė. Kokios profesinės paslaptys vėrėsi šioje *Alma Mater*?

Studijavau pas žymiausias to meto asmenybes ir talentingus menininkus: Joną Kuzminskį, Eduardą Jurėną, Vytautą Jurkūną, Rimtą Gībavičių, Juozą Galkų, su Leonu Lagauskū važiuodavome į vasaros praktikas. Nuo trečio kurso pagrindinis grafikos ir kompozicijos dėstytojas bei diplominio darbo vadovas buvo profesorius Antanas Kučas. Lietuviškos iliustracinės grafikos virtuozas, lietuvių tautinio meno tradicijų puoselėtojas, skatino kūrybiškumą ir fantaziją, mokė kantriai, tyliai, bet tvirtai. Ligi šiol girdžiu jo klausimą, peržiūrėjus eskizus. „O ką tu pati manai, kuris geriausias?“ Išklaušęs mane, taktiškai, neižeisdamas, išsakydavo savo nuomonę. Jam būdavo nepatogu pasakyti, kad darbas blogas, tuomet įsivyravdavo tylą, daug iškalbinesnė už žodžius. Dažnai pagalvoju: „Apie ką dabar tylėtų mano profesorius?..“

Albertas Gurskas – geriausias kompozicijos pagrindų žinovas. Jis ugdė meilę kaligrafijai, vadin-damas ją „menu sielai“. Visų mylimas, nepaprastai doras ir ramus Algirdas Petrulis dėstė akvarelę, la-

Daliutė Ivanauskaitė. Tirpstantis ledas

Daliutė Ivanauskaitė. Miškas

vino spalvinę klausą. Dar viena iškili asmenybė – profesorius Antanas Andrijauskas – skatino kritiškai mąstyti, pažinti Rytų tautų kultūros, filosofijos, religijotyros gelmes. Nykiais sovietinės okupacijos metais Dailės institutas buvo tarsi laisvės oazė. Kai ugniniu fakelu suliepsnojo Romas Kalanta, nuogirdos, jog Institute įsikūręs eksperimentinis studentų teatras prabyla apie sovietmečio ideologijai nepriimtinus dalykus, ne juokais privertė suklusti saugumą. Laimei, gelbėjo studentų ir dėstytojų solidarumas, visų susitelkimas, tikėjimas kitokia ateitimi.

Jūsų kūrybinė branda sutapo su Lietuvos nepriklausomybės atgavimu ir nauja, veržlia menininkų karta. Dalyvavote parodose Bulgarijoje, Portugalijoje, Suomijoje, Brazilijoje, JAV, Jūsų darbų įsigijo Lietuvos dailės muziejus, Lodžės miesto galerija, Čikagos Čiurlionio galerija, Okinavos Sakimi dailės muziejus. Kaip įtakėjo naujos meno srovės ir tendencijos?

Nuo 1988 m., atsisakiusi visų tarnybų, pasišvenčiau tik kūrybai. Šiuolaikinių medijų, instaliacijų interaktyviojo meno laike, grafikoje, kaip ir kitose dailės šakose persiformuoja tapatybės išraiškos, išsitrina ribos tarp vizualaus ir menamo, tarp įprastų technologijų ir eksperimentų. Dešimtmečiais Lietuvos grafikoje vyravusi tautinių meno tradicijų prerogatyva, Albinos Makūnaitės, Aldonos Skirutytės grafika yra nepamirštamas lietuviškos grafikos aruodas.

Tačiau kiekvienam menininkui svarbus savo at-radimų laukas. Raižinį gludinu tol, kol jis pasiekia impresionistinį virpėjimą. Didžiausia dovana – mums duotas laikas, negalime jo pakeisti, bet galime skirti kūrybai, o ne destruktijai. Gamtos formose,

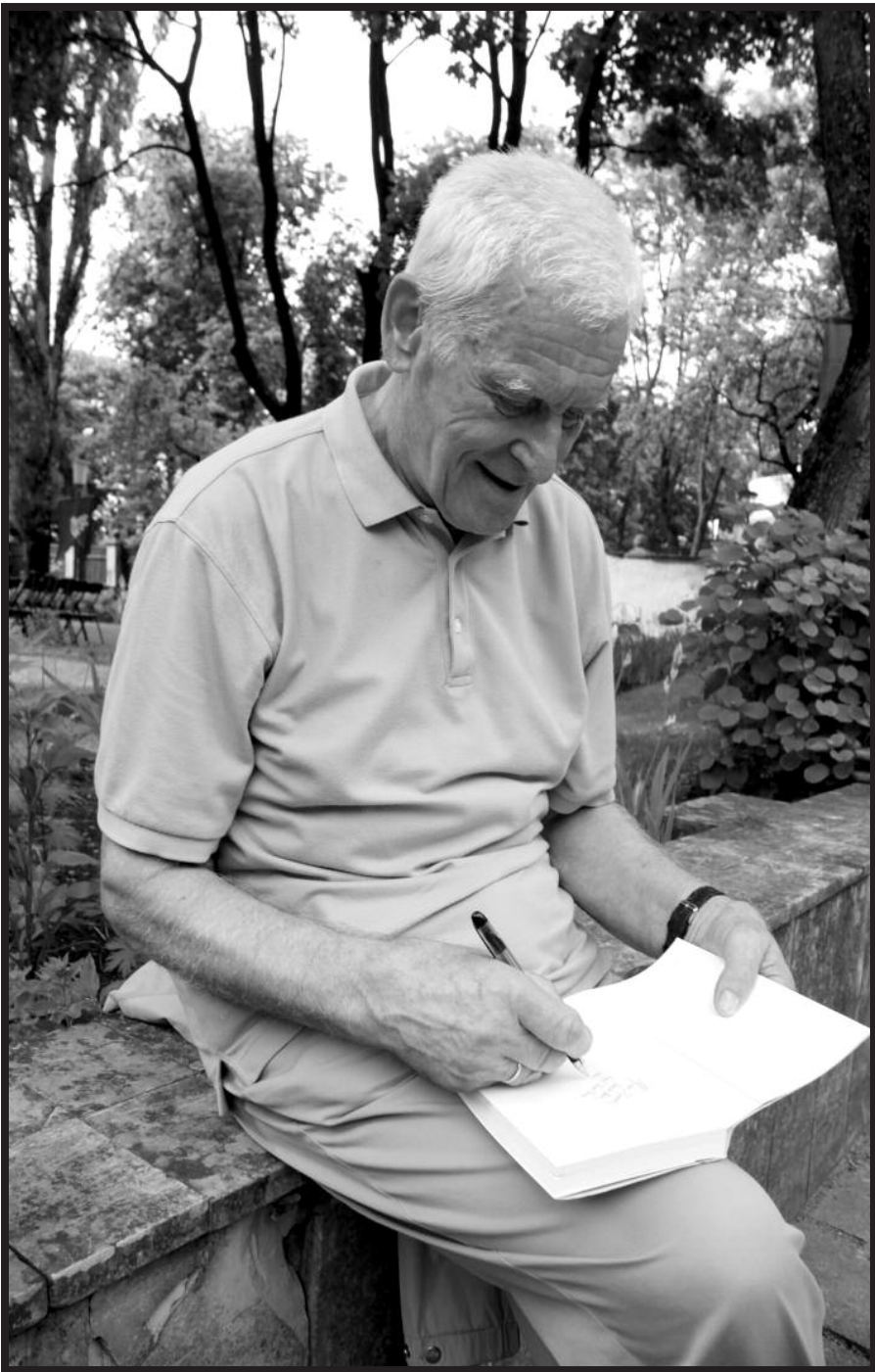
augalijos motyvuose, vaikystės dienų prisimini-muose ieškau slėpiningo žavesio, dvasingumo gelmės. Vyrauja ne tik žemiško laikinumo ir metų laikų atspindžiai, bet ir sustabdytos akimirkos – nuo žiedlapio virpėjimo, lapo kritimo iki lūžtančio ledo, upės tekėjimo... Atsidūrusi sakralioje M. K. Čiurlionio memorialinio muziejaus aplinkoje, mano kūryba iš naujo gyvuoja muzikalių ritmų ir poetiškų metaforų apsuptyje.

Prabilote apie dailės ir kitų menų sintezę. Kas įkvepia Jūsų kūrybą? Talentingų dailininkų M. B. Stankūnienės, Danguolės Jurgutienės, Aliutės Mečys biografijos byloja apie istorijos blaškomą menininkų kelią. Kuo išsiskiria moters rankomis kuriamas menas?

Moters kūryba kartais prasiskina kelią ilgo ir sunkaus darbo, net kančios valandomis. Tą liudija Barboros Didžiokienės, Marcės Katiliūtės ir kitų kūrėjų likimai. Kurti man padeda muzika, poezija. Žaviuosi O. Messiaeno muzika su įterptais paukščių garsais, įkvėpia J. Bachas, A. Vivaldi „Metų laikai“, V. Bartulio „Hommage a Čiurlionis“... M. Ravelio „Bolero“ *Crescendo* auga lyg Čiurlionio banga „Jūros sonatoje“... Marcelijaus Martinaičio poezijoje Kukučio personažas – neprilygstamas archajinės sąmonės fenomenas, o Lidijos Šimkutės, gyvenančios Australijoje, lakoniška, minimalistinė, meditatyvinė poezija – labai artima man. Moters fenomenas dailėje – jau pripažįstamas. Tikiu, jog jis pastebimas visur; ar tai būtų jauki maža galerija šalia Čiurlionio memorialinio muziejaus, ar pasaulio parodų salės.

Dailininkę Daliutę Ivanauskaitę kalbino
Vida Mažrimienė

RAŠYTOJUI ROBERTUI KETURAKIUI – 80!

Rašytojas Robertas Keturakis

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

*Iš kančiom vainikuoto tylėjimo,
iš maldos, kuri nieko neguos,
paprasyki pasigailėjimo
tų – po žemėm ir tų, kur danguos...*

R. Keturakis „Gint tave“

Kritikai sako, kad Robertas Keturakis – didelio talento ir reto darbštumo kūrėjas. Poetas, prozininkas, eseistas ir publicistas. Parašė ir išleido per dvidešimt knygų. Jo patriotinė poezija, romanai priskirtini mūsų literatūros aukso fondui, įvertinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės premija, Jono Aisčio ir Rašytojų sąjungos premijomis, o romanas apie pokario pasipriešinimą „Kulka Dievo širdy“ pelnė išeivijos laikraščio „Lietuvių balsas“ premiją. Be to, už nuopelnus Lietuvos kultūrai jis apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi. Beje, 2013 metais VDU Senatas Robertui Keturakiui už nuopelnus lietuvių literatūrai suteikė Garbės daktaro vardą. „Bet premijos ir apdovanojimai mane išgašdina. Man atrodo, kad kažkas suklaidino garbius žmones, ir jie pristartino prie manęs tikėdami, kad esu tąsai jų išrinktas. Bet ūmai viskas paaiškės, ir garbūs žmonės, rūščiai pažvelgę, nususuks ir nutols...“ – su šypsena sako Robertas apie savo laimėjimus.

Glaudūs rašytojo ryšiai su išeivijos kultūros žmonėmis. Ne tik Lietuvoje pasirodžiusiais B. Brazdžioniu. K. Bradūnu. Lankydamasis JAV, jis pasižiūrėję bendravimu su prof. Delija Valiukėnas Bridgewater dvarelyje, Ale Santvariene – Bostone... Na, o Lietuvoje padeda žengti pirmuosius žingsnius

vilties teikiantiems autoriams, juos konsultuoja, be atskiro atlyginimo redaguoja knygas apie pokario partizanus.

Apie savo gimtąsias Garliavos apylinkes, Jonučių kaimą, rašytojas taip sako: „Netoli Kauno plyti žemė, kurioje slypi penkių (o gal ir dvylikos) mano genties kartų šaknys. Penkias kartas galiu apglėbti savo atmintimi, išsižiūrėti į veidus, vartyti jų kalendorius, maldaknyges su vaško žymėm puslapiuose ir sudžiūvusią, trupancia net nuo alsavimo rūtos šakele. Štai iš ten mano veido bruožai, gestai...“

Kūrybos kelią Robertas pradėjo eilėraščių knygomis (pirmoji „Saulėtekis kelyje“ „Vagos“ leidykloje išleista dar 1961 metais). Iš pradžių nedrąsiai, o vėliau tarsi įgavęs sparnus uždainavo pilnu balsu. 1995 metais sukurta poema „Trys lelijos šventam Kazimierui“ laikoma vienu iš išpūdingiausių jo kūrybos vaisių.

Robertas džiaugiasi gražia šeima, žmona, sūnumis, anūkais. Visada buvo neabejingas lietuvių tautos netektims, išgyventiems vargams. Gal todėl, kad žmona Regina Tilindytė – 1941 metų birželio 14-tos tremtinė. Jo tėvelis Jonas Tilindis buvo Rokiškio gimnazijos

direktorius, kilęs iš Panevėžio, mama Genovaitė augino vos devynerių mėnesių Reginę. Tremtis šiai šeimai tęsėsi iki pat 1957-ųjų. Sugrįžusi Regina tapo vaikų gydytoja.

Ir dabar nuostabi Keturakių šeima nuolat domisi Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos veikla, skaito „Tremtinį“. Kaip pats Robertas yra sakęs, siužetų naujoms knygoms apie didingą pasipriešinimą okupantams jis ieško partizanų ir tremtinių prisiminimuose ir net savojoje atmintyje. Štai netoli nuo rašytojo tėviškos gyveno ir pas Keturakius užeidavo J. Lukšos-Daumanto bendražygis, jo mirties liudytojas Povilas Pečiulaitis-Lakštingala, ilgus metus kalėjęs sovietiniuose lageriuose. Garliavos kraštas nestokojo patriotų, kovotojų ir tikrų lietuvių. Čia vyko aštrios partizanų kovos su užkariautojais. Tie niūraus pokario metai išiveržė į jo vaikystę ir paauglystę negailėstingai, su skausmu, kuris ilgai neatlėgsta.

Robertas Keturakis daug nusipelnė tautos kultūrai ir savo pilietine, visuomenine veikla. Buvo aktyvus Lietuvos Sąjūdžio dalyvis, vieno ryškiausių spaudos leidinių „Kauno aidas“ steigėjas ir redaktorius, literatūrinio gyvojo žodžio almanacho „Ąžuolynas“ Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje įsteigėjas ir vedėjas, „Kauno žinių“ vyriausiasis redaktorius, Maiorionio gimnazijoje įsteigtos kūrybinės grupės „Sietynas“ įkūrėjas ir kūrybinių užsiėmimų vadovas. Poetas yra labai jautrus ir atidus jaunųjų kūrybai. Dirbdamas „Nemuno“ žurnalo redakcijoje, jis yra palydėjęs ne vieną literatą į kūrybos kelią. Vartydamas Kauno apskrities archyvo fondus, netikėtai radau dokumentą, įrodantį, kad jis su kolegomis „Nemuno“ žurnalistų bendruomenėje buvo įsteigęs Sąjūdžio grupę, o ji užregistruota viena iš pirmųjų mieste,

1988 metų birželį. Kaip atsimena Robertas, tapti Sąjūdžio nariais nepabijojo tik trys šio literatūrinio laikraščio darbuotojai...

Roberto Keturakio kūrybos kelias – nelengvas, nes juo einama nesižvalgant į laikinas literatūrinio pasaulio madas, o ryžtingai ginamos amžinosios vertybės, be kurių žmonijai grėstų savinaika. Tai poetas, išipareigojęs savo pasirinkimui. Tam reikia tikėjimo ir aukos. Pokalbyje „Tragiško laikmečio liudytojai“ jisai sako: „Talentas nereikalauja buitinio išskirtinumo. Talentas žino būtinybę – atskleisti viską, kas švyti jo sieloje. Ir ligi svaigulio myli savo darbą, suvokia jo reikšmingumą“. O anot kritikų, tai ir atpažinusiujų savo išskirtinę gyvenimo ir kūrybos misiją kelias. Poetas regi įnirtingas gėrio ir blogio grumtynes pasaulyje, bet viliasi ir tiki. Saugo tai, kas jam brangu ir vertinga šioje gyvenimo kelionėje. Teigia gėrio ir grožio idealų nepaneigiamumą. Jo kūryba švyti meile žmogui, savo tautai, tėviškos upei, net skurdžiai palaukės smilgai. Per paprastus, artimus širdžiai kasdienybės reiškinius einama į pasaulio ir visatos erdvę. Tai ne šaltų minties abstrakcijų, o jautrios širdies meile sušildyta erdvė. Švart, nuskaidrintų emocijų, kurioje dar galima patirti gyvenimo sakralumą ir vertę.

Eilėraščių knygos „Ir niekad vėlai“ įžangoje „Žodis mano eilėraščių skaitytojui“ poetas, kalbėdamas apie žmogiškąjį atvirumą ir pasitikėjimą, sako: „Koks gali būti atlyginimas už pasitikėjimą? Žinojimas, kad ten, kur esate – švaru ir teisinga. Kaip šventoriuje atokios kaimo bažnytelės, – ten galima ir klūpoti, ir sėdėti žolėje, ar glaustis nišoje, kur kadaise stovėjo Jonas Krikštytojas, galima verkėti, svajoti, tylėti – už save, tarytum už visus“. Iš tiesų skaitai jo knygas ir stebiesi, kiek daug gali tilpti žmogaus širdyje, jo kūryboje. Visas amžius su šviesa, kaip baltai žydintis vyšnytas vaikystėje, kur Tėvas nupusto baltus žiedlapius nuo duonos, o Mamos veidas boluoja prieblandoje, kur „Šilti šešėliai. Vakaras. Ir Tėve mūsų“. Ir į tą lengvai pažeidžiamą, trapų vaikystės pasaulį įsiveržusios brutalių jėgų. Tautos skaudžioji lemtis gailiuos prisiminimus ataidi Mamos atodūsiu „O Dieve, Dieve...“. Viskas juk per mus, viskas išlieka mumyse, mūsų atmintyje – šviesūs ir skaudžiai sukrečiantys patyrimai. Jie įsirežia į širdį kaip tame eilėraštyje „Juodvarnis iš Mamos dainos“, kuriame per juodvarnio simbolį naujai ir savitai atskleidžiama to meto gūdi tikrovė:

*Nebus kam klaust pro ašaras ir baimę –
iš kokios negandos vai juodvarni skrendi?
Kodėl sustingo tau sparnai juodi
Ir vėjo švilpesys per širdį eina?“*

Sveikindami rašytoją Robertą Keturakį su garbingu gimtadieniu, likime ilgų ir kūrybingų gyvenimo metų!

Robertas KETURAKIS

Tarp pilkų

*Kregždės parneša vasarą vėlei
ir nuo liepų kvapnių pumpurų
žolėje vien numėlę šešėliai
o viršūnėj – šviesu ir tauru*

*Regis sykį nusilenkė Aistis
bet ne man tarp pilkų kur kuisiuos
kad ir kaip stengiaus – vargšas – išskleisti*

*bent lapelį ant šiekštos sausos
Gal geriau neskaityti – kvailystė! –
žodžių tų iš Šelio eilių –
išnyru iš lietaus karalystės
ir kaip rožė iš kapo kylu – –*

Leonas Peleckis-Kaktavičius

„Vytauto Osvaldo Virkau meno vizija“ (3)

Iš spaudai rengiamos knygos

Tęsinys.Pradžia 2015 m. vasario 28 d. „Kultūroje“

Benamių neapleidžia mintis – o kas toliau. Kai kas jau išvyko į Ameriką, kai kas Italijon, Švedijon. Pora laikraščių („Slowo Polskie“ ir „Aidai“) parašė apie tai, kad „raudonieji iš Švedijos reikalauja Pabaltijo tautų atbėgėlių“ (XII.1). Nerami žinia. Gimnazistas ją sutiko kaip visiškai suaugęs žmogus. O po savaitės – nauja žinia: Švedija jau išvaro Pabaltijo valstybių gyventojus, taip pat ir lietuvius.

Tarp visų nemalonių naujienų dar ir anglų kalbos mokytojos, estės studentės E. Mikkau mirtis po nesėkmingo danties ištraukimo. Vytautui labai miela buvo ši mokytoja, todėl vaikas nuoširdžiai pergyvena, kaip tokią nelaime, dar ir prieš pat Kūčias, ir svetimaj žemėj ištvers jos mama.

Vis dažniau užsuka į lagerį. O 1946 m. sausio 6 d. stovykloje buvo mokinių „balius“. Išgėręs kakavos, užkandęs, šokiams nepasiliko (per jaunas!), nes „žiopsoti menkas malonumas“. Be to, ir nuotaikos visai nėra: auklėtojas šiandien pranešė, jog Amerika pripažino Lietuvą rusams. „Kažin kodėl taip?“ – klausimas, į kurį ne taip paprasta sulaukti atsakymo.

O kitą savaitę dar vieną neramią žinią pranešė radijas: rusai padarė atominę bombą. Tai patvirtino ir laikraščiai. Tačiau žmonės tuo netiki: „jei tikrai būtų išradę, būtų tylėję“. Tačiau akivaizdu, kad kelio į Lietuvą atgal nebebus.

Laikas bėga, o iš Lietuvos jokių žinių. Ir apie Lietuvą – taip pat.

Baigiantis trimestrui, Vytautas jau buvo sunerimęs, kad teks prarasti pirmąją vietą, tačiau vidurkis geras (4,2). Ir orai smarkiai atšilo – iki 7–10° C, sniego jau nebėra, gaivūs vėjai nuo Alpių kalnų, o svarbiausia – pradėjo žydėti šalpusnis (*Tussilago farfara*) ir snieguolės. Niekas tiek daug džiaugsmo Vytautui nesuteikia kaip gamta.

1946 metų Nepriklausomybės šventės minėjimas mokiniams ir tėvams vyko lageryje. Aprašydamas tą šeštadienį jaunasis Virkau pažymi, kad buvo daug jaudulio. Jis buvo juntamas ir gimnazijos direktoriui Kazlauskui sakant kalbą, ir pagerbiant žuvusius už Lietuvos laisvę, ir stebint programą. O dar įspūdingiau ir graudžiau buvo rytojaus dieną šv. Jono bažnyčioje, kur šv. Mišias laikė vyskupas Vincentas Brizgys. Aidėjo vargonai, skambėjo „Malda už Tėvynę“... Daug kas verkė, net vyrai.

Mokslai sekasi vis geriau. O didžiausią džiaugsmą teikia opera, na ir, žinoma, ekskursijos į Botanikos sodą, Anglų parką, į gamtą, kurias lydi *piešiniai iš atminties*, ten pamatytų žydinčių gėlių lotyniškai pavadinimai, kuriuos įsiminti ir užrašyti jaunajam gamtininkui, regis, didelis malonumas.

Ir, žinoma, Vytautą lydi knygos. Grožinė kūryba. Ypač džiaugiasi suradęs ką nors ypatingo, netikėto. Pavyzdžiui, kai vienoje iš Adalberto von Chamisso'o knygų rado 1828 metais parašytą eilėraštį „Našlaitė“, nesusilaikė nepersirašęs tų šešių posmų į savo sąsiuvinį. Arba – patekus į rankas Marios Rodziewiczówna's „De-wajtis“, visai vaikiškai apgailėstavo, kad ją, tokią gražią knygą, taip greitai perskaitė. „Kad bent dešimtkart ilgesnė būtų!“

Išvažiavimas kažkur kitur, kur pasaulis panašesnis į buvusį Lietuvoje, vis tvyro ore. Štai mama balandžio pradžioje lankėsi Landskute, kelionės tikslas buvo Argentina. „Važiuočiau linksmas ir su noru“, – prisipažįsta. Tačiau, regis, tai įvyks dar negreit.

Gimnazijoje vis dažniau paprašo nupiešti plakata, kodėl tai daro jis, o ne kas nors kitas, Vytautas savo dienoraščiui neprisipažįsta. Bet ir neparašo, jog jam tai nemalonu ar kad tai bereikalingas laiko gaišinimas.

Pasibaigus mokslo metams, dar liko egzaminai iš lietuvių kalbos ir literatūros, biologijos ir geografijos. Be to, galimybė rudenį lankyti ne penktąją, o šestąją klasę. Tačiau tam reikia nemažų pastangų. Tik kad... noro nėra. Dar ir auklėtojas vietoj to, kad paskatintų, pradėjo raginti į „kriščiionišką partiją“,

kuri Vytautui visai ne prie širdies. Atsisakyti nepatogu, nes auklėtojas apie jį geros nuomonės. Kur kas labiau patiktų, jei gimnazijoje būtų įsteigta gamtininkų draugija. Ir vis dėlto šiaip taip pavyko išsisukti – nė į vieną ateitininkų susirinkimą nenuėjo, ir tas reikalas atpuolė.

Yra ir viena ypatinga svajonė, kurią tikisi įgyvendinti 1946-ųjų vasarą – nuvažiuoti į kaimą prie Rozenhaimo. „Tai bent galėčiau augalų prisirinkti“, – tikro gamtininko svajonė.

Vytautas visada labai laukia ekskursijų. Ypač sužavėtas kelione į kalnus, kurioje birželio pirmąją savaitę dalyvavo kartu su skautais. Teko kilti lynu, ropštis miško uolomis, pereiti ne vieną upelį, tiltą. Pirmą kartą išsiruošus į tikrus kalnus, ne juokas, nuovargis buvo didelis. Prisirinko nemažai gėlių. Parsivežė tris piešinius plunksna (Ecianas, Almenraušas, Edelvaisas). Užfiksavo plunksna ir tris kalnus – Alšpico, Cugšpicės ir Vėterštaino. Ilgam įsiminė ir vieną vakarą išgirstas bavarų tautinis koncertas, šešių dainų pavadinimus net į bloknotą užsirašė. Puikios dainos! Ir nepaprasti įspūdžiai.

Tačiau ne visiems šešiolikmetis toks geranoriškas. Per Sekmines nuėjęs į bažnyčią („tik taip sau, bet ne iš įsitikinimo“), nusivylė išgirstu giedojimu, ypač soliste Zibiene. Giedojusia, anot Vytauto, ypač bjauriai, tiesiog baisiai.

Gan atvirai išreikšta dvasinė būsena lietingą birželio dešimtąją: „Keistas mano dvasios stovis. Kartais pagalvoju, kad į Lietuvą negrįšiu ir bendrai – kam čia lietuviu būti. Pagalvoju ir mane net šiurpas nukrečia po tokių baisių minčių. Labai norėčiau kuo greičiau baigti gimnaziją ir stoti universitetan, kaip malonu būtų mokytis vieną mėgiamą dalyką, be tikybos, matematikos, muzikos ir kito šlamšto. Tada tikrai galėčiau gerai mokytis. Jei toliau eis normaliai, gimnaziją baigsiu 21 metų. Kaip baisu. Kiti baigia 18 ir net 16. Apverktinas stovis. Niekam kitam netinku daugiau, kaip tik mokslui, deja. Jei toliau mokytis negalėčiau, nežinau, ką reikėtų veikti. Kas iš manęs bus?“

Tikrą dvasinę ramybę pajunta tik gamtoje, tuo jau ne kartą įsitikino. Štai ir aną birželio pabaigos savaitgalį, kai su tėvais lankėsi Regensburge, vieną vakarą praleido prie Traunšteino ežero. Tąsyk pasijuto lyg tikras menininkas, netikėtai suvokęs, jog tai, ką mato, kada nors būtinai perkels ant drobės: „Paskutiniai tekančios saulės spinduliai nubučiaavo, nuglostė kalnų viršūnes. Kalnai, lyg saulės gailėdamiesi, tamsėjo, siaurėjo, dangstėsi vienas kito šešėliais, kol pavirto tik juodais siluetais. Nuo ežero kilo balta migla ir gaubė savo drėgnu baltu šydu, lyg norėdama paslėpti jų begalinį juodumą. Iš tarpukalnės ištėkėjo mėnulis, prasiskverbė pro miglas ir grožėjos lygiam kaip veidrodinis ežero paviršiuje. Iš prieplaukos išplaukė paskutinis garlaivis, veždamas nakvynėn smalsuolius, atvažiavusius čia iš lygumų pasigrožėti kalnais ir pakvėpuoti grynu oru. Sunkiai pukšėdamas garlaivis ardė ežero paviršių, bet gelmės, lyg gėdydamosios mirtingojo akių, tuojau jas vėl uždarydavo, tik dar ilgai drebo iš išgąscio. Juodi dūmų kamuoliai maišėsi su migla, ir kaip vaiduokliai sklido nuo garlaivio į krantus ir ten pranykdavo tarp medžių kamienų. Mėnulis kilo vis aukšty, miglos tankėjo ir artinosi tyli, tamsi naktis. Vienišoj kalnų koplytelėj skambėjo bim-bam, bim-bam, bim-bam, o aidas jį visur nešiojo ir kartojo medžiams ir krūmams, kad vakaras jau pasibaigė ir laikas pabaigti savo tylius kuždėjimus“ (VI.23).

Vytautas Osvaldas Virkau. **Žydintis amarilis. Drobė, aliejus, 1962**

Gimnazisto vasara susijusi su knygomis, pašto ženklais, plakatų *tepimu*, draugais ir draugėmis, su kuriais smagiausia kelionėje.

Į kalnus vėl išsiruošė, kai tik nustojo lyti. Jau atrodė, kad Miunchenas iki kaklo vandenyje, liūtims nesimatė pabaigos. Buvo pats liepos vidurys. Apžiūrėjo elektrinę, didžiausią Bavarijoje, paskui per kalnus pasileido į Valchenę. Čia užtiko ne tik puikų kelią, bet ir upę su kriokliais. Puikūs reginiai. Labai vingiuotas asfaltuotas kelias pro čia eina į Zalcburgą. Aplink – žali kalnai, toliau – baltos viršūnės, apačioje – vanduo. Čia jie septyniese išsiuomuoja valtį ir plaukiojo po ežerą. Gerokai riziukuodami, nes nė vienas nemokėjo plaukti.

Gimnazijoje – egzaminai. Tiems, kurie ryžosi „persukti“ vieną klasę. Tokią progą turėjo ir Vytautas, tačiau nepasinaudojo. Tikina, jog nesigailęs. Ar tikrai?

Pirma diena gimnazijoje. Šikart mokslo metai prasidėjo rugpjūčio pirmąją. Viename kambaryje gyvens su Rimvydu Kaminsku.

Vytautas – *su charakteriu*: kapelionas liepė eiti išpažinties, o jis tai daryti visai nelinkęs. Dar daugiau: mano, kad išpažinties niekad neisias. Nežino, kaip reikės pasiteisinti. O auklėtojas ilgai kalbėjosi dėl važiavimo į ateitininkų suvažiavimą. Regis, pavyko įtikinti, kad jam tai visiškai neįdomu.

Su Rimvydu – gerai. Yra apie ką pasikalbėti, be to, puikiai groja, daug kuo domisi, mėgsta kartu karstyti po kalnus.

Kol kas renka ketvertukus, tačiau sau prisipažįsta, jog galėtų ir geriau mokytis.

Įdomūs įspūdžiai iš grafikų parodos: „Tokių bjaurių dalykų dar nesu matęs. Visiškai išsigimę žmonės tie grafikai, pavyzdžiui, Petravičius. Laimė, kad aplankėm ir XVIII–XIX a. paveikslų parodą. Čia tai tikras menas, yra į ką pažiūrėti. Keletą paveikslų norėčiau pas save turėti“ (VIII.24).

Kas be ko, požiūris į grafiką, taipogi ir į Viktorą Petravičių, dar keisis, ir iš esmės. O kol kas yra kaip yra.

Naujiena: gimnazijoje reikia išmokti rašyti gotišku šriftu. Anot gimnazisto Virkau, tai – kvailystė, mokytojas yra visiškai durnas, nes gotiškas šriftas šiais laikais visai nereikalingas. Tačiau pasirodė, jog jam geriau nei bet kam sekasi gotiškai rašyti.

Vis dažnesni penketai iš dailės.

Domėjimusi laukas gana rimtas: opera, teatro spektakliai, kinas, koncertai, Botanikos sodas, knygos.

Tęsinys kitame numeryje

Kultūros kronika

2015 m. kovo 5–8 d. Vilniaus mažasis teatras šventė 25 metų jubiliejų. Šventinių renginių savaitė prasidėjo Rimo Tumino režisuotu spektakliu „Minetis“ pagal austrų rašytojo Thomo Bernhardo pjesę. Vienas iškiliausių Lietuvos režisierių R. Tuminas dirba su savo nuolatiniais kūrybiniais partneriais – kompozitoriumi Faustu Latėnu ir scenografu Adomu Jacovskiu. Būtent šie iškilūs menininkai prieš 25-erius metus sukūrė ir savo unikalia kūryba išgarsino Vilniaus mažąjį teatrą. Vilniaus mažojo teatro šventinių renginių savaitėje „Rytoj – diena ir šventė“ – kompozitoriaus Fausto Latėno autorinis koncertas.

2015 m. kovo 4 d. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje atidaryta fotorefleksijų paroda „Laiškai apie muziką“ (autorė Lilija Valatkienė), skirta Mykolo Kleopo Oginskio 250-ųjų gimimo metinių sukakčiai paminėti. Atidarymo metu M. K. Oginskio tekstus skaitė aktorius Remigijus Vilkaitis, M. K. Oginskio kūrinius atliko Balio Dvariono dešimtmetės muzikos mokyklos mokiniai. M. K. Oginskis (1765–1833) – daugeliu talentų garsėjusi XVIII a. pab.–XIX a. pr. asmenybė: politikas, diplomatas, Abiejų Tautų Respublikos Seimo narys, Vilniaus universiteto mokslo tarybos garbės narys, LDK iždininkas, vienas iš 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimo vadovų, socialinių reformų idėjų puoselėtojas, kompozitorius, populiarių Europoje polonezų, mazurkų autorius.

Kovo 5 d. Noršio핑e (Švedija) vyko lietuviško dokumentinio filmo „Nematomas frontas“ pristatymas. Filmą „Nematomas frontas“ (rež. J. Ohmanas, V. Sruoginis) – tai beveik septynerius metus trukęs bendras režisierių darbas, pristatantis drąsių vyrų, stojusių į kovą už laisvę, istoriją. Istorija pasakojama remiantis partizanų vado Juozo Lukšos rašytine patirtimi, abiejų „fronto“ pusių liudytojų mintimis. Tuometį siaubą, kankinimus, meilę ir narsą atskleidžia dar niekur nematyti archyviniai kadrai bei pasipriešinimą išgyvenusiųjų istorijos. „Nematomas frontas“ – sovietų valdžios karo pajėgose naudotas kodinis pavadinimas 1944–1953 m. Lietuvoje vykusiam partizanų judėjimui įvardyti.

Konstanco suvažiavimas

Atkelta iš 4 psl.

Richentalio kronika – apie Lietuvą ir jos atstovus

U. Richentalis, kaip matome iš ankstesnių pastebėjimų, Lietuvai ir jos delegacijai skyrė nemažai dėmesio. Lietuva (Lutow, kitur Littow, Lyttow) kronikoje minima apie 20 kartų. Lenkija – tik 14. Paminėti LDK miestai Vilnius (sostinė), Trakai, Naugardukas, Smolenskas, Magiliovas, Luckas, Vitebskas ir kitos vietovės. Lietuvos valdovas Vytautas paminėtas 10 kartų, Jogaila – 3 kartus. Vienoje vietoje Jogaila pristatomas kaip Lenkijos, Lietuvos karalius, Rusijos žemių valdytojas. Po kelis kartus minimi žemaičiai (Samaiten, Samaiten, Samaritan), atskirose vietose pateikiamos ir jų pavardės. Kronikininkas mini Žemaičių delegacijos vadovus Jurgį Galminą (Salomin), Jurgį Gedgaudą, Padolės seniūną, Vytauto sekretorių Mikalojų Sapienski, lietuvius Joną ir Fridriką Šilingus, Paulių ir Johaną (Joną) lietuvius, Fiodorą Smolensko hercogą, Lenczgy (Lanschga Gergo) – Smolensko hercogą, kuris greičiausiai gali būti klaidingai užrašytas Jurgis Lengvenis – Žalgirio mūšio dalyvis, vadovavęs atskiriems Smolensko pulkams.

Kaip lietuviai įvardijami taip pat Johanas Sansonas, Ingolt Montfredis, Jan Prognewischgi bei kiti Vytauto pasiuntiniai. Prie kiekvienos pavardės yra atvaizduoti asmeniniai ar jų valdomų žemių herbai. Prie Jurgio Gedgaudo yra jo asmeninis, taip pat jo atstovaujamų žemių (Žemaitijos) meška ir Podolės herbas – saulė. Mykolo Sapiensko Vytauto sekretoriaus herbe – trijų bokštų pilies vartų vaizdas (5 langai ir 1 durys). Taip neįprastai atvaizduoti Gedimino stulpai. Prahos bibliotekos turime rankraštyje šis ženklas piešiamas toks, kokį esame įpratę matyti.

XV a. U. Richentalio sudarytame herbyne randame du skirtingai atvaizduotus Vytauto Didžiojo herbus, Lenkijos - Lietuvos karaliaus Jogailos jungtinio herbo atvaizdą bei Konstanco suvažiavime dalyvavusios Lietuvos delegacijos nemažą skaičiaus atstovų bei jų atstovaujamų žemių heraldinius ženklus. Prie jų randami paaiškinimai, vardai ir pavardės, o kai kur – užimamos pareigos, titulai, valdomų žemių pavadinimai. Tiesa, kai kada įrašai sunkiai įskaitomi, pasitaiko netikslumų, iškraipytai užrašytų vardų ir pavadinimų. Todėl iki šiol yra dar nepažintų ir neidentifikuotų Lietuvos žemių ir lietuvių delegacijos dalyvių ženklų. Nors prie U. Richentalio kronikos atskirų versijų yra jau dirbė nemažai iškilių Lietuvos bei pasaulio istorijos tyrinėtojų, atrodo, lietuviškoji heraldinė kronikos pusė liko mažai tyrinėta, todėl Lietuvos istorikų darbuose ji atspindėta tik fragmentiškai, dažniausiai pasinaudojant vėlesniųjų amžių tyrinėtojų lenko

F. Piekosinskio, vokiečio M. R. Bucho paliktais nuorašais, piešiniais ar padarytais teksto užrašais. Visgi daugelis U. Richentalio kronikoje nupieštųjų herbų apie 600 m. nematę dienos šviesos ir šiandien tebelaukia didesnio Lietuvos tyrinėtojų dėmesio.

XV a. Portugalijos heroldo knygoje – Lietuvos istorinės vėliavos ir Lietuvos didikų herbai

Karališkojo Portugalijos heroldo knygą „Livro de Arautos al. De ministerio armorum“ (Heraldoknyga) – istorijos tyrinėtojai aptiko 1901 m. Anglijoje. Šiuo metu rankraštis saugomas Mančesterio universiteto John Rylands bibliotekoje. <http://enriqueta.man.ac.uk/luna/servlet/detail/Man4MedievalVC~4~4~802015~137659> Rankraštis yra labai tiksliai datuotas 1416 metais, dėl jame paliktos pažymėtos datos bei dėl aiškiai aprašomų įvykių, kurie istorijoje gerai žinomi ir siejami su konkrečiomis datomis. Pati Portugalijos delegacija į Konstančą atvyko 1416 m. liepos 1 dieną. Tada karališkasis heroldas ir kibo į darbą, dokumentuodamas bažnytinio susirinkimo aplinką, įvykius. Jo dėmesys daugiausiai koncentravosi į delegacijų vėliavas ir Europos valdovų bei didikų heraldiką.

„Livro de Arautos al. De ministerio armorum“ mums įdomus ne vien dėl pateiktos rašytinės informacijos. Jame, aprašant Konstanco susirinkimo eigą ir svarbesnius įvykius, atspindėtas ir Lietuvos-Lenkijos delegacijų ginčas su Kryžiuočių ordinu ir su juo susiję reikalai. Rankraštyje gausu iliustracijų, kurios įdomios ir svarbios dėl randamos Lietuvos didikų heraldikos ir dėl senųjų istorinių Europos ir Lietuvos vėliavų piešinių. Portugalų heroldas atliko puikų darbą įamžindamas daugelio to meto Europos valstybių, karalių ir didikų, dalyvavusių Konstanco suvažiavime, matytas vėliavas.

Tarp meniškai pavaizduotų Europos didžiūnų vėliavų randame ir 2 Lietuvos istorijai svarbias mūsų valdovų vėliavas, taip pat vienuolika (ar dar trimis daugiau) LDK delegacijos vadovų ir Lietuvos žemių herbus.

Abiejų valdovų – Jogailos ir Vytauto – vėliavos yra keturkampės, 4 laukų ir atvaizduotos ant koto per visą rankraščio lapą. Karaliaus Jogailos vėliava yra raudona. Ji padalinta į keturias lygias dalis (laukus). Atitinkamuose laukuose šachmatine tvarka išdėstyti Lenkijos ir Lietuvos simboliai: Erelis, Vytis + Vytis, Erelis. Virš vėliavos nupiešta karališka karūna, kuri simbolizuoja, kad ši valstybė yra po viena karūna, valdoma vieno karaliaus. Prie vėliavos yra pilnas lapas teksto, kuriame aprašoma vėliavos atstovaujama valstybė, šiuo atveju Lenkija (Polonia).

Tęsinys kitame numeryje